

O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARI: PSIXOLOGIK TAHLIL

TAFU o'qituvchisi Umarova Muborak

TAFU o'qituvchisi Valixonov Ilyos

TAFU pedagogika va psixologiya yo'nalishi

4-kurs 09-guruh talabasi

Tursunova Maftunabonu Baxtiyorjon qizi

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning shaxsiy fazilatlari, pedagogik madaniyati va ayniqsa kommunikativ qobiliyatiga bog'liq. Bugungi o'quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini ifodalashga va faol ishtirok etishga qodir shaxsdir. Shu bois o'qituvchi uchun asosiy vazifa o'quvchi bilan psixologik yaqinlik va o'zaro ishonch asosida samarali muloqot o'rnatishdan iboratdir.

O'qituvchi nafaqat bilim manbai, balki ruhiy qo'llab-quvvatlovchi va motivator sifatida ham faoliyat yuritadi. U o'quvchining o'z kuchiga ishonchini oshiradi, shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi va sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi. Buning uchun o'qituvchi yuqori darajadagi kommunikativ madaniyat, empatiya, hissiy barqarorlik va o'zini anglash qobiliyatiga ega bo'lishi zarur.

Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy xususiyatlari va pedagogik mahorati sinfda ijtimoiy va emotsional muhitni shakllantirishga ta'sir qiladi. Muvaffaqiyatli o'qituvchi o'zini tinglash, tushunish va moslashish orqali o'quvchilar bilan ijobiy munosabat o'rnatadi, ular orasida faol muloqot va hamkorlikni rag'batlantiradi. Shu sababli, kommunikativ qobiliyat va pedagogik muloqot o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining markaziy qismi hisoblanadi.

Asosiy qism

1. Kommunikativ qobiliyat tushunchasi va uning tarkibiy qismlari

Kommunikativ qobiliyat – bu shaxsning boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatish, fikrni aniq yetkazish, tinglay bilish, hissiy muvozanatni saqlash va ijobiy ta'sir o'tkazish ko'nikmalarining majmuasidir. U nafaqat nutqiy qobiliyatni, balki emotsional va psixologik yondashuvni ham o'z ichiga oladi.

Psixolog olimlar A.A. Leontyev, V.A. Kan-Kalik va B.G. Ananyev ta'kidlaganidek, pedagogik faoliyatda kommunikativ qobiliyat o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining markazida turadi. Bu kompetensiya shaxsning muloqotdagi muvaffaqiyatini belgilaydi va o'quvchilar bilan samarali aloqaning asosini tashkil etadi.

Kommunikativ qobiliyat tarkibiga quyidagi elementlar kiradi:

- **Perseptiv komponent** – suhbatdoshni to‘g‘ri idrok etish, uning hissiy holatini anglash va unga mos javob qaytarish;
- **Interaktiv komponent** – muloqot jarayonida o‘zini tutish, guruh dinamikasini tushunish va hamkorlikni boshqarish;
- **Kommunikativ-texnik komponent** – so‘zlash, tinglash, ohang, tana tili, mimika va intonatsiyadan to‘g‘ri foydalanish;
- **Empatik komponent** – o‘quvchining his-tuyg‘ularini tushunish va ularga ijobiy ta’sir ko‘rsatish.

Ushbu komponentlar uyg‘unlashganda, o‘qituvchi sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi, o‘quvchilar esa faol ishtirokchi sifatida bilim olish jarayonida o‘zini erkin his qiladi.

2. O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi va pedagogik muloqot

Pedagogik muloqot – bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro psixologik aloqadir. U nafaqat axborot uzatishni, balki shaxslararo tushunish, hissiy almashuv va ta’sir jarayonini ham o‘z ichiga oladi. Samarali pedagogik muloqot o‘quvchining bilim olish motivatsiyasini oshiradi, uning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi va sinfda ijobiy psixologik muhitni ta’minlaydi.

O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- **Tinglay olish qobiliyati** – o‘quvchini sabr bilan tinglab, uning fikrini qadrlash va tushunish;
- **O‘z fikrini aniq ifodalash** – murakkab g‘oyalarni sodda va tushunarli tilda yetkazish;
- **Nutq madaniyati** – muloqotda muloyim, hurmatli va ijobiy ohangdan foydalanish;
- **Muloqot strategiyasini tanlash** – o‘quvchining shaxsiy xususiyatlariga mos yondashuvni tanlash.

O‘qituvchi muloqotda avtoritar, liberal yoki demokratik uslubni qo‘llashi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, eng samarali yondashuv – **demokratik muloqot**, u o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etadi va guruhdagi ijobiy dinamika rivojlanishiga xizmat qiladi.

3. O‘qituvchi shaxsining psixologik xususiyatlari va ularning muloqotdagi roli

O‘qituvchining muloqotdagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning temperamentiga, xarakteriga va ijtimoiy moslashuvchanligiga bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional barqarorlik, sabr-toqat, mehribonlik va o‘ziga ishonch o‘qituvchining kommunikativ samaradorligini oshiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, quyidagi fazilatlar muhim hisoblanadi:

- **Empatiya** – o‘quvchi holatini his etish va unga mos javob qaytarish;
- **Refleksiya** – o‘z harakat va so‘zlarini tahlil qilish qobiliyati;

- **Affektiv barqarorlik** – hissiyotlarni nazorat qilish va stressli vaziyatlarda tinchlikni saqlash;
- **Pozitivlik** – salbiy vaziyatlarda ham ijobiy ruhni saqlash.

Bu fazilatlar o'quvchi bilan iliq, ishonchli muhitni ta'minlaydi va sinfda sog'lom psixologik atmosfera yaratadi.

4. Kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish yo'llari

O'qituvchining kommunikativ qobiliyatini shakllantirish uzluksiz jarayon bo'lib, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **O'zini tahlil qilish (refleksiya)** – o'z muloqot uslubini baholash, kuchli va zaif tomonlarni aniqlash;
2. **Faol tinglashni o'rganish** – o'quvchi fikrini to'liq eshitish, unga aralashmaslik va tushunish darajasini tekshirish;
3. **Tana tilidan foydalanish** – mimika, imo-ishora va ko'z qarash orqali qo'llab-quvvatlash, ijobiy signallar berish;
4. **Stressni boshqarish** – asabiy vaziyatlarda tinchlikni saqlash, nafas mashqlari va psixologik dam olish usullaridan foydalanish;
5. **Hamkasblar bilan tajriba almashish** – muloqot treninglari, psixologik seminarlar va superviziya mashg'ulotlarida qatnashish.

Ushbu yo'llar orqali o'qituvchi o'z kommunikativ salohiyatini kuchaytiradi, sinfdagi muloqotni samarali qiladi va o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, o'qituvchi o'z shaxsiy rivojlanishi orqali pedagogik muvaffaqiyatga erishadi.

Xulosa.

Kommunikativ qobiliyat – o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. U nafaqat bilim berish, balki shaxslararo psixologik aloqani to'g'ri yo'lga qo'yish, o'quvchining ichki dunyosiga kirish, uning ishonchini qozonish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'limda kommunikativ yondashuv o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantiradi. Shuning uchun har bir pedagog o'z kommunikativ kompetensiyasini doimiy ravishda rivojlantirib, dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratishga intilishi zarur.

Shu yo'l bilan o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ruhiy yetakchi, motivator va insonparvar shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.A. Leontyev. Psixologiya obshcheniya. – Moskva, 1999.
2. V.A. Kan-Kalik. Uchitel' i obshchenie. – Moskva, 1987.
3. Sh.A. Amonashvili. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asoslari. – Toshkent, 2005.

4. Ananyev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – Leningrad, 1968.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifati va pedagoglar malakasini oshirish to‘g‘risida”gi qarorlari.
6. Mualliflar tomonidan olib borilgan kuzatuvlar va psixologik tahlillar (2025-yil).

